

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรในชุมชนชนบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตแบบดั้งเดิมคือ ระบบการเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาที่เป็นอาชีพหลักของชาวชนบทโดยทั่วไป และการปรับเปลี่ยนมาเป็นระบบการผลิต พืชชนิดอื่น ๆ ทดแทนการทำนา ซึ่งต้องใช้ปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน การจัดการ และการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงมาเร่งปัจจัยการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก และตอบสนองความต้องการของตลาด ผลกระทบทำให้เกิดทั้งด้านการผลิตทางการเกษตรและระบบความสัมพันธ์ทางสังคม การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นได้จากแหล่งข้อมูล 2 ลักษณะคือ ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิเป็นการศึกษาจากเอกสารข้อมูลของพื้นที่หมู่บ้าน บ้านโละป่าหาญ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้แก่ ข้อมูล จปฐ. กษช. 2 ค. ข้อมูลรายงานจากเกษตร อำเภอ ข้อมูลรายงานจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเกษตรของหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 เชียงใหม่-ลำพูน (นพค. 32 เชียงใหม่-ลำพูน) ที่ตั้งอยู่ในอำเภอเชียงดาว รวมทั้งข้อมูลรายงานแนวทางการพัฒนาการเกษตร ซึ่งข้อมูลทั้งหมดนี้ประกอบไปด้วยข้อมูลแสดงที่ตั้งอาณาเขต การใช้ที่ดิน แหล่งน้ำ สภาพภูมิประเทศ จำนวนครัวเรือน ข้อมูลช่วงอายุ บริการสาธารณสุข อนามัย พื้นฐานความรู้และการศึกษา พื้นฐานเศรษฐกิจโดยได้ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยราชการ เช่น พัฒนาการอำเภอ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร อำเภอ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเกษตรของหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 เชียงใหม่-ลำพูน โดยนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์และรวบรวมใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิต่อไป การศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลปฐมภูมินั้นผู้วิจัยได้สำรวจ ภูมิประเทศและทำแผนที่อย่างคร่าว ๆ เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถได้มองเห็นภาพที่ตั้งของหมู่บ้าน เส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินและสภาพแวดล้อมของชุมชนทั่วไปของหมู่บ้าน อันที่จะนำไปสู่ถึงการศึกษาการ

เปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนชนบทที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรในหมู่บ้านนี้

2. เครื่องมือและวิธีการใช้ในการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือและวิธีการหลายอย่าง ดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นคำถามแบบปลายเปิด ผู้วิจัย กำหนดประเด็นหลัก ๆ ที่ต้องการไว้ล่วงหน้าซึ่งสามารถเพิ่ม คำถามย่อย ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกได้อีก เครื่องมือนี้ใช้เก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน แหล่งข้อมูลได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้นำทางการเกษตรและเกษตรกรในหมู่บ้าน การสัมภาษณ์มีลักษณะของการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ เป็นกันเองไม่มีพิธีรีตรอง และไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและลำดับของคำถามทำให้เกิดความสบายใจต่อผู้ให้ข้อมูลในขณะสัมภาษณ์ แนวคำถามที่ผู้วิจัยวางไว้เพื่อทำการสัมภาษณ์ เช่น การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนช่วงแรก ๆ เป็นอย่างไร ชาวบ้านมีชีวิตประจำวันอย่างไร การรับรู้ข่าวสารข้อมูลของชาวบ้านมีทางใดบ้าง ผู้นำในด้านต่าง เช่น ศาสนา อาชีพ การปกครองมีใครบ้าง การริเริ่มตั้งกลุ่มเกษตรกรเกิดได้อย่างไร วิธีการขยายระบบการผลิตด้านการเกษตรในชุมชน กระทำในลักษณะใด ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการผลิตทางการเกษตรสมัยก่อนและสมัยปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร เป็นต้น

2.2 แบบสังเกตปรากฏการณ์ ผู้วิจัยได้จัดทำแบบบันทึกการสังเกตซึ่งมี 2 แบบคือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีนี้ในขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปพักอาศัยในชุมชน เป็นการสังเกตวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ใช้ขณะที่เข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชนโดยไม่พักค้างคืน เป็นการสังเกตกิจกรรมและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

แบบบันทึกภาคสนามนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดเองเพื่อบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม ส่วนประกอบหลัก ๆ ของเครื่องมือประกอบด้วย

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่
- บุคคล กิจกรรม หรือเหตุการณ์ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม
- สาระสำคัญ คำพูดของบุคคลสรุปรวมว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร กับใคร และทำไม

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดสนทนากลุ่มจำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งแรกเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเป็นผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ครั้งที่ 2 เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรโดยมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรทำนาตำบลเมืองนะ จำนวน 15 คน ผลของการจัดสนทนากลุ่มทั้ง 2 ครั้ง สมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นและทัศนะในประเด็นดังกล่าวอย่างเต็มที่และทำให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ

2.4 เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงบันทึก การสนทนากลุ่ม กิจกรรมในชุมชนและการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สนทนาพูดคุยได้ครบถ้วนไม่ตกหล่นขาดหายไปสามารถกลับมาตรวจสอบได้ กล้องถ่ายรูปเป็นเครื่องมือที่ใช้บันทึกภาพกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3. วิธีดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ผู้วิจัยได้ตระหนักดีว่าการเก็บข้อมูลชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะที่ลึกได้นั้น การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและการไว้วางใจของชาวบ้านต่อตัวผู้วิจัยมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในขั้นตอนของการสร้างความสัมพันธ์นี้มาก ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนโดยอาศัยการช่วยเหลือของครูโรงเรียนในหมู่บ้านซึ่งครูผู้นี้คุ้นเคยกับผู้วิจัย ในการแนะนำตัวกับชาวบ้าน ผู้วิจัยกำหนดสถานภาพและบทบาทของนักศึกษาที่ต้องการเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงใน

ด้านความสัมพันธ์และด้านการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร ผู้วิจัยก็ยังได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา งานบุญต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานประเพณีประจำปีของหมู่บ้าน การเลี้ยงผีเหมืองฝาย การเลี้ยงผีเจ้าเมืองตลอดจนการร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาของหมู่บ้าน ทำให้ได้พบปะพูดคุยกับชาวบ้านคนอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ทำให้เกิดความไว้วางใจสนิทสนมไว้นั่นเองใจกันเร็วมากยิ่งขึ้น

ถึงแม้ว่าผู้วิจัยสามารถเข้าถึงชุมชนได้โดยสะดวกก็ตาม กระนั้นก็ดี ผู้วิจัยตระหนักว่า ผู้นำที่เป็นทางการที่รับผิดชอบในพื้นที่เป็นคนของทางราชการเพื่อให้เกิดความสบายใจ ผู้วิจัยจึงได้ขอหนังสือจากทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตทำการศึกษา ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือด้วยดี นอกจากชาวบ้านแล้วผู้วิจัยยังได้ไปทำความรู้จักกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผอ.อาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้รับจ้างและชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย

ในการสร้างความสัมพันธ์นี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสำรวจข้อมูลพื้นฐานที่เป็นบริบททั้งทางด้านกายภาพและทางด้านสังคมของชุมชน เช่น ลักษณะทั่วไป ประวัติศาสตร์ชุมชน ประชากร อาชีพ การทำมาหากิน กลุ่มองค์กร ความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน เป็นต้น

3.2 การหาผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในขั้นตอนของการสร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยที่ผ่านมานั้น นอกจากการสังเกตสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลพื้นฐานไปแล้ว ผู้วิจัยยังได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้วย ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา ได้แก่ ผู้สูงอายุ วัยผู้ใหญ่ วัยรุ่น นอกจากนั้นยังมีบุคคลที่เป็นผู้นำทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การหาผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยใช้วิธีการพูดคุยซักถามว่า ใครรู้ดีในประเด็นที่ศึกษา ชาวบ้านแนะนำชื่อบุคคลที่ตนเห็นว่าเหมาะสมในการพูดคุยเรื่องนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงสามารถหาต่อไปได้อีกโดยการถามต่อ ๆ กันไป อย่างไรก็ตาม เมื่อทราบว่าเป็นใครแล้ว ผู้วิจัยได้หาโอกาสไปพูดคุยว่า บุคคลนั้น ๆ ควรถือเป็นข้อมูลหลักหรือไม่ โดยใช้เกณฑ์ที่ว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักต้องกล้าพูด กล้าแสดงออก สามารถอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้ชัดเจน

เมื่อผู้วิจัยค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักได้แล้วก็ดำเนินการสัมภาษณ์และทำการสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลตามประเด็น และได้ให้ความสำคัญกับบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน หลังจากนั้นผู้วิจัยได้สนทนาและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เนื่องจากในบางครั้งข้อมูลก็ได้มาจากคนอื่นด้วย ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ผู้ให้ข้อมูลหลักแยกตามประเด็นที่ต้องการดังนี้

3.2.1 ประเด็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ระบบความเชื่อ ระบบการจัดการเกี่ยวกับน้ำ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พ่ออุ้ยก่อง จันตา อายุ 78 ปี ซึ่งเป็นผู้อาวุโสและเป็นผู้เฒ่าในอดีตที่ไม่เป็นทางการ สามารถลำดับเหตุการณ์หรือบริบททั่วไปของชุมชนในอดีตได้ และผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอีกท่านหนึ่งก็คือ เจ้าอาวาสวัดบ้านโละป่าหาญ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลทั้งสองเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลานานหลายสิบปี จึงทำให้มีข้อมูลประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและข้อมูลด้านต่าง ๆ อีกมากมาย

3.2.2 ประเด็นเกี่ยวกับการปลูกพืชทางการเกษตร การปลูกพืชเศรษฐกิจให้กับบริษัทเอกชนต่าง ๆ บุคคลที่เป็นเสมือนตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่สำคัญ ซึ่งได้นำวิธีการและนวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ ๆ เกี่ยวกับปัจจัยในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พ่อหลวงเสาร์แก้ว เตโชแจ่ม (ผู้ใหญ่บ้าน) นายอ้าย ทนงกิจ หัวหน้ากลุ่มผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจให้กับบริษัทเอกชน และนายคะนอง แสนยอง รองประธานกลุ่มเกษตรกรกรทำนาตำบลเมืองนะ

3.2.3 ประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตร ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ นายเพชร แจ่มจันทร์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่มีความรู้และประสบการณ์ทางการเกษตร จนทำให้ชาวบ้านยกย่องว่าเป็นผู้นำทางการเกษตร และนายสัจด์ กำวิล ประธานกลุ่มเกษตรกรกรทำนาตำบลเมืองนะ

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลได้แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนคือ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบททางกายภาพและบริบททางสังคมของชุมชน รวมทั้งข้อมูลเจาะลึกตามประเด็นที่กำหนดไว้ในแต่ละวัตถุประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลในเชิงบริบทชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยคือ

3.3.1.1 ข้อมูลทางด้านกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้ง ขนาดพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ การคมนาคม และทรัพยากรสังคม การเก็บข้อมูลด้านนี้โดยการศึกษาข้อมูลจาก กชช.2 ค. และศึกษาจากรายงานข้อมูลระดับตำบลของพัฒนากรอำเภอเชียงดาว รวมทั้งได้สอบถามสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน เพราะข้อมูลเหล่านี้เป็นความรู้พื้นฐานที่ช่วยให้เข้าใจชุมชนในการดำรงชีพของสังคมหมู่บ้าน

3.3.1.2 ข้อมูลด้านความสัมพันธ์ในชุมชนได้แก่

- ประวัติการตั้งถิ่นฐาน เชื้อสายของผู้ตั้งถิ่นฐาน

ความเป็นมาของชุมชนและชาติพันธุ์ของชุมชน ได้ทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้มาเป็นเวลาช้านาน เป็นผู้มีความจำดี สามารถลำดับเหตุการณ์ของชุมชนในอดีตได้สนใจเรื่องราวประวัติของชุมชนตัวเอง

- จำนวนครัวเรือนและประชากร เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะโครงสร้างของประชากร ทำให้มองเห็นคุณลักษณะบางประการของสมาชิกในชุมชน ซึ่งได้ข้อมูลจากเอกสาร กชช.2.ค. รวมทั้ง จปฐ. จากพัฒนาการอำเภอเชียงดาว มานับจำนวนประชากรแยกตามเพศ วัย การศึกษาและอาชีพ นอกจากนี้แล้วยังได้ใช้วิธีสอบถาม พูดคุยกับชาวบ้าน อันที่จะนำมาสู่ข้อมูลที่ทำให้ช่วยเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้น

- วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ผู้วิจัยได้สังเกตสภาพความเป็นอยู่วิถีการดำเนินชีวิต การอุปโภคบริโภคของชาวบ้านและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นปรากฏการณ์เกิดขึ้นเช่น พิธีกรรม รวมทั้งพฤติกรรมของบุคคลในหมู่บ้านที่เป็นข้อมูลเป็นเหตุเป็นผลกัน ซึ่งเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์บางอย่างต้องอาศัยวิจารณ์ญาณและความรู้สึกไวต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัยเอง นอกจากนี้แล้วปรากฏการณ์ที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเฝ้าดูพฤติกรรมในการประกอบกิจกรรม พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเอาใจใส่และพยายามหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละอย่าง เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรง

- การรวมกลุ่มและความสัมพันธ์ภายนอก ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลในกลุ่มสมาชิก โดยการสัมภาษณ์มีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการ ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่รู้สึกอึดอัด ผู้วิจัยได้ให้คำถามลักษณะง่าย ๆ การสัมภาษณ์พูดคุยกันอย่างสบาย ๆ การบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้จดบันทึกทันทีสำหรับผู้ที่ให้ข้อมูลบางคน แต่บางคนที่ไม่ให้ข้อมูลไม่สามารถจดบันทึกได้ จึงได้ใช้วิธีการจดจำไว้และเมื่อมีโอกาสผู้วิจัยจึงได้รับบันทึกทันทีเพื่อป้องกันการคลาดเคลื่อนของข้อมูล ในบางครั้งก็ใช้เครื่องบันทึกเสียงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นประเด็นสำคัญ ๆ

3.3.2 ข้อมูลที่เก็บเพื่อตอบวัตถุประสงค์ซึ่งมีประเด็นในด้าน

3.3.2.1 ด้านการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของ

ชุมชนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้วางแผนและกำหนดเค้าโครงคำถามไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล โดยวางแผนรวบรวมข้อมูลในเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถตอบวัตถุประสงค์และครอบคลุมเนื้อหาให้มากที่สุด โดยการสัมภาษณ์บุคคลในกลุ่มที่ศึกษาตามประเด็นที่วางไว้ การสัมภาษณ์มีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการ ลักษณะคำถามเป็นคำถามง่าย ๆ การสัมภาษณ์พูดคุยกันอย่างสบาย ๆ รวมทั้งได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม ใช้พลวัตของกลุ่มกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น และผู้วิจัยยังสามารถสืบค้นหาผู้ให้ข้อมูลคนต่อไปได้อีกจากการพูดคุยในเรื่องที่ผู้ให้ข้อมูลพูดถึง และได้จากการสอบถามตัวอย่างจากผู้ให้ข้อมูลที่เล่าถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนเอง เช่น การใช้ "ควายเหล็ก" (รถไถนา) มาทดแทนวัว ควาย ที่ใช้ไถนา เป็นขั้นตอนหนึ่งของวิธีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

3.3.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทาง

สังคม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้กำหนดคำถามไว้อย่างกว้าง ๆ โดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยกำหนดวัตถุประสงค์เอาไว้ว่า ต้องการทราบข้อมูลในเรื่องนั้น ๆ ก็จะนำไปพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีพิธีรีตรองเป็นไปง่าย ๆ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นกันเอง รวมทั้งได้ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับกลุ่มคนหลาย ๆ คน เช่น กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มอาชีพ กลุ่มเกษตรกร การบันทึกข้อมูลผู้วิจัยจะจดบันทึกทันทีสำหรับผู้ให้ข้อมูลบางคน แต่บางคนก็ไม่สามารถจดบันทึกได้ เมื่อมีโอกาสก็จะรีบบันทึกทันที นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเกษตรกร การสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ใช้พลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นและทัศนคติอย่างเปิดเผยและจริงใจ ขณะที่สนทนากันซึ่งความคิดเห็นของคนหนึ่งในกลุ่มสามารถไปกระตุ้นให้คนอื่น ๆ อยากพูด อยากแสดงความคิดเห็น แสดงทัศนะและประสบการณ์ของตน

4. การตรวจสอบข้อมูล

การเก็บข้อมูลในแต่ละเรื่อง แต่ละครั้งนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดเป้าหมายไว้ว่า ต้องการข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในข้อใด ซึ่งแต่ละข้อก็มีประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจึงวางแผนไว้ล่วงหน้า

เมื่อออกเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งเสร็จสิ้นลง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนั้น ๆ ทันที หรือโดยเร็วที่สุด แนวทางในการตรวจสอบข้อมูลคือ ความลึกของข้อมูล ความสมบูรณ์ของข้อมูลว่า สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้เพียงใด ตัวอย่างเช่น ในบางประเด็นซึ่งดูเหมือนจะทราบคำตอบอยู่แล้ว ในกรณีนี้จะต้องศึกษาข้อมูลให้ลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แตกต่างจากที่รู้ ๆ กัน

เมื่อเก็บข้อมูลได้ครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลอีกครั้ง เมื่อเห็นว่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้แล้ว ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่กำหนด ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บข้อมูลเป็นเวลา 12 เดือน นับตั้งแต่เริ่มเข้าชุมชนในเดือนสิงหาคม 2539 จนถึงเดือนสิงหาคม 2540

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้พิจารณาข้อมูลที่ได้ จำแนกแยกแยะไว้แล้วทำการวิเคราะห์โดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรในชุมชนชนบท และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ ต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนชนบท และปัจจัยที่ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตร สำหรับการนำเสนอผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ใช้การบรรยาย การอธิบายและการสรุปเชิงวิเคราะห์ เพื่อหารูปแบบการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรชุมชนชนบท